

I. 10. A poétáról és a festőről

A festészet előkelőbb érzéket szolgál, mint a költészet, s hívebben ábrázolja a természet műveit, mint a poéta; és a természet dolgai rangosabbak is a beszédnél, amely emberi mű; mert úgy aránylik az ember műve a természethez, mint az ember az Istenhez. Sokkal méltóbb tehát a természet műveit igaz hasonlatosságú képmásokkal híven követni, mint beszéddel utánozni az ember cselekedeteit és beszédét.

És ha a természet műveit akarod leírni, ó poéta, s hivatásod egyszerű eszközeivel megragadni igyekszel a változatos dolgok különféle helyzeteit és alakzatait, akkor legyőz a festő aránytalanul nagyobb erejével; ha pedig másoknak a költésztől különböző tudományát is magadra akarod öltetni, akkor ezek nem a tied: nem a tiéd az asztrológia, a retorika, a teológia, a filozófia, a geometria, az aritmetika és hasonlók. Akkor már nem is vagy poéta; átváltozol, nem az vagy, amiről itt szólunk. Hát nem látod, hogy a természet felé csak a természet hatásainak mások által kimunkált tudományával közeledhetsz? De a festő önmagától, tudományos segítség és mások eszközei nélkül, közvetlenül lát neki a természet imitálásának.

Általa indíttatnak arra a szeretett lény képmása felé forduló szerelmesek, hogy szavakat intézzenek a híven utánzott arcképhez; a népek felbuzdulva, forró fogadalmakkal keresik fel az istenek képmását; nincs ez így a költők műveinél, amelyek szavakkal ábrázolják ugyanezeket az isteneket; a festészet megtéveszti még az állatokat is. Láttam egy képet, amely a gazdához való hasonlóságával úgy becsapta a kutyáját, hogy nagy csaholást csapott előtte örömeiben;¹ láttam olyat is, hogy kutyák megugatták és meg akarták harapni a festett kutyákat; majom pedig a majomképmás előtt szüntelen a bolondját járta. Megfigyeltem azt is, hogy a fecskék festett vasrácsokra akartak szállni, olyanokra, amilyenek az épületek ablakai előtt szoktak lenni.

I. 11. Példázat a költészetről és a festészetéről²

A képzelőerő nem lát olyan csodálatosságot, amelyet a szem; mert a szem felfogja a képmásokat, vagyis a tárgyak pontos kis hasonmásait, átadja őket a felfogó szervnek, és ez a benyomásokat az egyetemes érzékelés elé továbbítja; az pedig megítéli őket.³ De a képzelőerő nem lép ki az egyetemes érzékelésből, hacsak úgy nem, hogy átlép az emlékezetbe és ott rögzítődik; de elvesz, ha az elképzelt dolog nem kifogástalanul éles. Akárcsak a költészet, ha még csupán a poéta lelkében, azaz képzeletében van meg a költemény, amely olyan tárgyakat ragad meg, mint a festő, és elképzélései által egyenlővé akar válni vele, holott igazában mesze mögötte marad, amint a fentebbiek bizonyítják. Joggal állíthatjuk tehát, hogy úgy aránylik a festészet tudománya a költészethez, mint a test a saját származott (vetett) árnyékához. Sőt ennél is nagyobb a különbség, ha figyelembe vesszük, hogy a test árnyéka legalább a szemem keresztül jut az egyetemes érzékelés elé, a test képzeletbeli képe viszont be sem lép ebbe az egyetemes érzékelésbe, ha-

nem ott jön létre, a sötétségbe burkolt szemben. Ó, micsoda különbség, a sötétségbe burkolt szemben képzelni el a fényt vagy a valóságban pillantani meg, a sötétségen kívül!

Poéta, ha véres ütközeteket ábrázolsz: a komor, sötét levegő elborul a félelmetes és halált szóró ágyúk füstjétől, a füst összekeveredik a levegőben kavargó porral – a borzasztó haláltól megriadt szerencsétlenek kétségbeesett menekülését vajon miképp ábrázolod? Ebben bizony túltesz rajtad a festő, hiszen elkopna a tollad, ha részletesen leírnád mindazt, amit a festő saját tudománya révén közvetlenül megjelenít. És nyelvedet megbénítja a szomjúság, testedet az álmatlanság és az éhség, mielőtt szavakkal képes lennél ábrázolni, amit a festő egy pillanat alatt eléd tár. A festményből nem hiányzik semmi más, csak az elképzelt dolgok lelke; és minden testnek látszik az a teljes oldala, amely egyetlen nézetből megmutatkozhat. Céltalanul hosszadalmas és igen fáradságos lenne a költészet számára az ilyen csata résztvevőinek összes mozdulatát, az egyes tagok részleteit és harci díszeket végigsorolni, de a kész festmény ezeket a dolgokat röviden és valószerűen állítja eléd; ebből az ábrázolásból jóformán csak a lövegek moraja hiányzik, a félelmetes győzők kiáltásai és a csatát veszettek ordítása és üvöltése. De ezt a poéta sem képes a fül számára hallhatóvá tenni.

A költészetet tehát olyan tudománynak nevezhetjük, amely legerősebben a vakokra hat; a festészet meg a süketekre. A festészet azonban annyival rangosabb, amennyivel tökéletesebb érzéket szolgál.⁴

A poéta valódi hivatása szerint csupán az egymással beszélgető emberek szavait ragadja meg, s egyedül ezeket állíthatja természetesen módon a hallás érzéke elé, mivel ezek természetesen erednek az emberi hangból. Ezen túl minden további dologban felülmúlja a festő. Hasonlíthatatlanul több és változatosabb dolgot foglal magában a festészet, hiszen a festő végtelen sok mindent létrehoz, amit a szavak nem tartalmaznak, megnevezni sem tudnak, mert hiányzik a pontos kifejezés. Hát nem látod be, hogy a festő, ha szörnyeket akar ábrázolni és a pokol ördögeit, micsoda bőséggel meríthet a saját képzeletéből?⁵

Van-e, aki el ne veszítené inkább a hallását, a szaglását vagy a tapintóérzékét, csak a látása megmaradjon? Hisz aki elveszti a szeme világát, olyan, mint a világból száműzött: mert nem látja többé, egyetlenegy dolgot sem lát. Az ilyen élet a halál testvére.

I. 15. *Hogyan előz meg a festészet finomult elmékedéseivel minden emberi tevékenységet*
A szemet a lélek ablakának⁶ nevezik, s ez a legfőbb út, amelyen át az egyetemes érzékelés gazdagon és nagyszerűen megismerheti a természet számtalan sok művét; a második, a fül, attól nemesedik meg, hogy elbeszélni hallja, amiket a szem látott.⁷ Ha ti, történetírók, poéták, s ti, matematikusok, nem olyasmiről írtok, amit a saját szemetekkel láttatok, vajmi rossz leírásokat tudtok csak készíteni. És ha te, poéta, egy történetet a tolladdal akarsz megfesteni – mégis sokkal könnyebben tesz ennek eleget a festő az ecsetjével, s őt könnyebb is megérteni.

Ha a festészetet néma költészetnek neveznéd, akkor a festő a poézist vak festészetnek mondhatja. Csak hasonlítsd össze: melyik a szerencsétlenebb nyomorék, a vak-e vagy a néma?

Habár a poéta találékonyságában éppoly szabad, mint a festő, az, amit kitalál, mégsem elégíti ki az embereket úgy, mint a képek; mert a poéta szavakkal igyekszik kialakítani a formákat, a cselekményt és a helyzetet; de a festő eredeti hasonmásaikkal kezdi utánozni a formákat. Nos, vedd figyelembe, mi áll közelebb az emberhez: az ember neve vagy az ember hasonmása? Az ember neve változik a különböző országokban, de az alakot csak a halál változtatja el.⁸ És ha a poéta a hallás útján szolgálja a megértést, a festő a szem útján, a nemesebb éréken át.

Semmi mást nem kívánok kettejüktől, csak hogy ábrázolja egy jó festő a csata dühöngését, s a poéta is írjon le egy ütközetet, aztán állítsák ki ezeket egymás mellett. Meglátod majd, hová állanak a nézők, melyiket veszik erősebben szemügyre, hol hangzik el több dicséret, s melyik fog jobban tetszeni. Bizony a festmény sokkal hasznosabb lesz és gyönyörködtetőbb. Írd fel valahová az Isten nevét, s állítsd fel vele szemben a képmását, meglátod, melyiknek lesz része nagyobb megbecsülésben.

A festészet felöleli a természet valamennyi formáját, de nektek egyebetek sincs, csak a nevek, ezek pedig nem egyetemesek, mint a formák. A jelenségek hatásai vannak a birtokotokban, a miénk viszont a tények szemléltetése. Tegyük fel, egy poéta leírja az imádott nő szépségét annak, aki szerelmes belé, s a festő megfesti e hölgyet; megláthatod majd, hová vonzza inkább a természet a szerelmes műbírálót.

Bizony, a dolgok megítélését mindig a tapasztalaton nyugvó ítéletre kell bízunk. A mesterségek közé aláztátok a festészetet. De ha a festők oly serényen dicsérnék írásban a saját műveiket, mint ti, akkor azt hiszem, nem lehetne így lealacsonyítani. Ha azért nevezitek mesterségnek, mert elsősorban manuális munka, vagyis a kéz rögzíti a képzeletben kialakult dolgot; hát ti is, írók, a kezeitekkel, tollal jegyzitek le, ami eszetekbe jut. És ha azért nevezitek mesterségnek, mert fizetségért úzik: ki esik e hibába, ha ugyan hibának lehet nevezni, nálatok mélyebben? Nem ahhoz szegődtek-e tanítani, felolvasni, akitől több díjazást kaptok? Dolgoztok-e egyáltalán fizetség nélkül? De nem mondom, hogy az ilyen fel fogást szégyellni kell, hiszen minden fáradozás jutalmat érdemel. Azt is mondhatja a költő: én olyasmit találok ki, ami nagy dolgokat jelképez; de ezt megteheti a festő is, amint Apellész megalkotta a Rágalmat.⁹

Ha azt állítjátok, hogy a költészet tovább marad fenn, erre azt felelhetem, hogy az ötvös munkája sokkal örökkévalóbb, mert tovább megőrzi az idő, mint akár a ti, akár a mi műveinket, mindazonáltal csekélyebb képzelőerőt igényel, mint ezek; de a festészet is képes nagyon tartósat létrehozni, ha üvegmázzal festünk rézlemezre.¹⁰

Bennünket a művészet által Isten unokáinak¹¹ lehet nevezni. Ha a költészet az erkölcsfilozófiához tartozik, akkor a festészet a természetfilozófiához; ha amaz a szellem tevékenységét írja le, emez azt figyel, hogyan nyilatkozik meg a szellem a mozdulatokban. Az megfélemlíti a népeket a pokolról szóló kitalált törtélem

netekkel, ez meg szemünk elé állítja az ilyen dolgokat. Próbálja meg a poéta a festővel versengve megjeleníteni a szépet, a szenvedélyeset, s a gyalázatos, ocsmány és borzasztó dolgot; csinálja a maga módján, ahogy akarja, a formák tetszőleges átalakításával; nem nyújt-e többet a festő? Vagy nem láttuk-e, hogy a festmények oly tökéletesen megfeleltek az utánzott dolgoknak, hogy megtévesztettek embert és állatot?

I. 19. Arról, hogy miben különbözik és miben hasonlít a festészet és a költészet

A festmény a látóerő segítségével szempillantás alatt szemed elé tárja teljes lényegét, ugyanúgy, ahogyan a felfogóképeség a természeti tárgyról is benyomásokat szerez, sőt mindezt ugyanabban a pillanatban végzi, melyben az egészet alkotó részletek harmonikus arányossága összeépül és kielégíti az érzékszervet; és a költészet ugyanezt teszi, de a szemnél kisebb rangú szerv révén, rajta a megnevezett dolgok alakzatai zavarosabban és sokkal lassabban jutnak át, mint a szem: a szem az igazi közvetítő a tárgy és a felfogóképeség között. Közvetlenül, a legnagyobb igazsággal továbbítja az előtte megjelenő tárgyak valódi síkjait és alakzatait, amelyekből megszületik az arányosságnak nevezett harmónia, s eltölti az érzékszervet édes összhangjával: ugyanígy hat az együtt zengő különféle hangok arányos összhangja a hallószervre; de a fül kevésbé nemes szerv, mivel ami számára megszületik, az mind meg is hal, és mindjárt meghal, mihelyt megszületik. A látóérzék nem éri ez a sors, mert ha olyan emberi szépséget állítasz a szemed elé, kinek tagjai nemes arányossággal illeszkednek egymáshoz: ennek a bája nem múlik el oly hamar, nem válik oly gyorsan semmivé, mint a zene; sőt, sokáig megmarad, s időt ad arra, hogy láss és szemlélődj; nem kell mindig újjászületnie, mint a sokat játszott zenének, s nem válik unalmassá, inkább szerelemre gerjeszt: ezért aztán az érzékek, mintha versengenének egymással, a szemmel együtt akarják birtokolni a szépséget, a száj mintha el akarná nyelni, a fül elragadtatott tetszéssel figyel rá, a tapintóérzék meg szinte be akar kúszni minden egyes pórusán, még az orr is be szeretné lélegzeni azt a légáramot, amely szüntelenül körülötte lengedez. Ennek a harmóniának a szépsége rövid évek alatt semmivé lesz, de nem a festő utánozta szépség, amely hosszú századokon át fennmarad; a szem pedig, hivatását teljesítve, a festett szépséget ugyanannyi gyönyörűséggel ragadja meg, mintha magát az elevent nézné; hol van már a tapintási érzék? Az előbb még megjelent mint idősebb testvér; de szándékát talán már el is érte, s nem áll többé útjába az értelemnek, amely tisztán szemlélheti az isteni szépséget. Ilyenformán az utánzó kép sok mindent pótol, amire a poéta leírása semmiképpen sem képes: ő ebben az esetben a festővel szeretne egyenlővé válni, de nem veszi észre, hogy a szépség részleteit felsoroló szavait elválasztja egymástól az idő, s közéjük iktatja a feledést; megosztja az arányokat, mert szószaporítás nélkül nem is tudja megnevezni őket;¹² s ha nem tudja megnevezni, összeilleszteni sem képes az isteni arányokból kibontakozó harmonikus arányosságot. És ezért nem tudja a leírt szépség azt az egyszerre való hatást kelteni, amit a megfestett szépség szemlélete rejt magában; a természet ellen vétkezik, aki a fülnek akarja elmondani, ami a szem elé tartozik. Lépjen csak ott hi-

vatalába a muzsika, s ne akard helyébe a festészet tudományát állítani, minden dolog természetes alakjának valódi, hű utánzóját.

Mi indít arra, ó, ember, hogy elhagyd városi otthonodat, búcsút végy rokonaidtól és barátaidtól, és bejárj messzi földeket hegyen-völgyön, ha nem a világ természetes szépsége, melyet, ha jól meggondolod, csupán a látás érzékével élvezhetsz? És ha a poéta ennél fogva szintén festőnek szeretné magát nevezni, miért nem veszed kezedbe útleírásait, s miért nem maradsz házában, hogy ne kelljen érezned a tűző nap hevét? Hát nem ez volna a hasznosabb és a kevésbé fáradtságos? Hűsölhetnél, mozdulnod sem kéne, nem tennéd ki magad a betegség veszélyének, de így a lélek nem használhatná a szem adományát, lakása ablakát, nem élvezhetné a derűs vidékek látványát, nem láthatná a játszi, ide-oda kigyózó patakok szelte árnyas völgyeket, nem láthatná a különféle virágokat, melyek színeikkel harmóniát keltenek a szemben; sem semmi mást, ami csak megjelenhet a szem előtt. De ha a festő a hideg-rideg téli időben eléd állítja megfestve ezeket a tájakat és másokat is, ahol csak gyönyörűségekből volt részed, például egy forrás mellett, s ha ott megpillantod magadat is, szerelmesen, párodal együtt a virágos réteken, a zöldellő fák édes-hús árnyéka alatt – nem érzel-e másféle gyönyörűséget, mint ha mindezt a költő leírásában hallgatod?¹³

Erre azt feleli a poéta – és enged is a fenti érvelésnek –, hogy azért múlja felül a festőt, mert embereket beszéltet és vitáztat különféle elképzelt dolgokról, olyanokról is, amelyek nem is léteznek; s úgy megindítja az embereket, hogy kardjukhoz, fegyverükhöz kapnak; leírja az eget, a csillagokat és a természetet, a művészeteket s bármi mást. Erre az a válasz, hogy mindeme dolgok közül, amelyekről beszél, semmi sem tartozik kizárólag a saját hivatásához; mert ha beszélni és szónokolni akar, meggyőződhet róla, hogy a szónokok legyőzik; ha az asztrológiáról nyilatkozik, azt mondja el, amit az asztrológustól lopott; ha a filozófiáról, amit a filozófustól; és valóban, a költészetnek nincs is saját kiérdemelt helye; olyan csak, mint a piaci árus, aki összeszededegeti a különféle kézművesek készíttette árukat.

De a festészet tudományának istensége szemügyre veszi mind az emberi, mind az isteni műveket, mindazt, amit csak a felületek, illetve a testalakzatok határvonalai meghatároznak, s ezekkel a vonalakkal vezeti a szobrászt faragott művének tökéletesítésében; a maga princípiumával, azaz a rajzzal¹⁴ megtanítja az építészre arra, hogy épülete a szemnek is tessen, s hasonlóképp segíti a különféle edényeket készítő mestereket, meg az aranyműveseket, a takácsokat, a csipkeverőket; a festészet találta fel a különféle nyelvek írásjeleit, ez adta az aritmetikusoknak a karátokat, ez dolgozta ki a geometriához való alakzatokat, ez tanítja a perspektivikusokat, az asztrológusokat, a gépek tervezőit és a mérnököket.

1. 20. A szemről

Olyan kiváló a szem, amely a szemlélődőknek a világ szépségét tükrözi, hogy ha valaki beleegyezik elvesztésébe, a természet minden művének látványától megfosztja magát; pedig ennek a kedvéért tart ki békésen a lélek az embertest börtönében, mert segíti a szem, amely megmutatja neki a természet változatos jelenségeit; de aki elveszíti, sötét tömlőben hagyja a lelkét, hol minden reménye

elvész, hogy a Napot, a világ világosságát még egyszer megpillanthassa.¹⁵ Hányan gyűlölik az éjszaka sötéttségét, pedig az oly rövid! Ó, mit is tennének, ha életük kísérő társa is ilyen vaksötétség lenne?

Bizony nincs, aki ne veszítené el szívesebben a hallását és szaglását, mint a szemét, bár a hallással együtt lemondana a beszédben kifejeződő összes tudományokról is; ezt csupán azért tenné, hogy ne veszítse el a világ szépségét, mely a testek felületeiben lakik, akár emberi kéz alkotásai, akár a természetéi, és amelyek az emberi szemben visszatükröződnek.

I. 21. A poéta érvei a festővel szemben

Azt mondod, ó, festő, hogy imádják a művészetedet, de ezt ne a magad erejének tulajdonítsd, hanem a kép ábrázolta dolognak. Azt válaszolja erre a festő: ó, költő, ki szintén utánzóvá válsz, miért nem ábrázolsz olyan dolgokat, hogy a szavaidat tartalmazó betűket is imádni kezdjék? De hát a természet sokkal kegyesebb a festőhöz, mint a poétához, és méltán tisztelik jobban a kedvenc munkáit, mint annak a műveit, aki kegyén kívül áll.

Dicsérjük hát, aki szavaival kielégíti a hallást, és azt is, aki a festészettel megörvendezteti a szemet; mégis kevésbé dicsérhetjük a szavak emberét, mert a szavak esetlegességek és kisebb szerző alkotta őket, mint a természet műveit, melyeket a festő utánoz; a természet pedig tulajdon művei felszínének képeiben jelenik meg.

I. 23. Mit felelt Mátyás király a poétának, aki a festővel az elsőségért versengett¹⁶

Amikor Mátyás király elé, születésnapján, a poéta felvitte művét, dicséretéül a napnak, melyen a király a világ javára megszületett, egy festő is eléjárult, s a király kedveséről festett képmást adta át; a király tüstént becsukta a poéta könyvét, a festmény felé fordult, és nagy csodálkozással, sokáig, rajta tartotta a tekintetét.

A poéta méltatlankodni kezdett: ó, királyom, olvass, olvass, és sokkal tartalmasabb dolgot érzélhetsz, mint amit a néma kép nyújt.

A király, hallván, hogy megfeddték a néma mű¹⁷ szemlélése miatt, így szólt: ó, poéta, hallgass, mert nem tudod, mit beszélsz; ez a kép nemesebb érzéknek szolgál, mint a te vakoknak való műved. Olyasmit adj nekem, amit láthatok és meg is tapinthatok, nem pedig csupán hallhatok; s ne korholj választásom miatt, hogy a te műved hónom alá dugtam, és a festőét tartom mindkét kezemmel, és szemem elé tartom; mert a kezek önként kezdték szolgálni a látás nemesebb érzékét, s nem a hallását. Megítélésem szerint a festő és a poéta tudománya között akkora a különbség, mint az érzékszervek között, melyeknek tárgyává válnak.

Hát nem tudod, hogy lelkünk harmóniából van alkotva, s a harmónia csak azokban a pillanatokban születik, amikor a tárgyak arányrendje láthatóvá, illetve hallhatóvá válik?¹⁸ Nem látod-e be, hogy a te tudományodban nincs ilyen, pillanat alatt létrejött, teljes arányosság: sőt, inkább egyik része a másikból születik, s így nem jöhet létre a következő, amíg az előző el nem halt? Emiatt tartom a te invenciódat sokkal alacsonyabb rangúnak a festőénél, egyedül azért, mivel nem terem benne harmonikus, összetett arányrend. Nem elégíti ki a hallgató vagy szemlélő lelkét, mint az előttem lévő arc isteni szépségét alkotó gyönyörű részek

arányossága; egyszerre tárulnak elém, s úgy elgyönyörködtetnek isteni arányaikkal, hogy azt vélem; semmi más emberi mű a földön nem adhat különbet!

Nincs az a kötözni való bolond, kit ha választás elé állítanának, hogy örök sötétségben él-e inkább, vagy a hallását akarja-e elveszteni a szaglásával együtt, ne azt felelné tüstént, hogy sokkal inkább elvesztené a hallását is, a szaglását is, csak meg ne vakuljon; mert aki elveszti a látását, az a világ szépségét veszti el, a teremtett dolgok összes formáival együtt; a süket pedig csupán a megrezdített levegő mozgása által keletkezett hangot veszíti el, ami igen csekély dolog a világon. Neked, aki azt mondod, hogy a tudomány annál nemesebb, minél magasztosabb a tárgya, s ezért többet ér a hamis képzet Isten lényegéről, mint a kevésbé magasztos dologról alkotott képzet; neked azt mondjuk: a festészet, amely csak Isten műveivel foglalkozik, előkelőbb az emberi művek hazug képzelgéseit tartalmazó költészetnél.

Jogos fájdalommal panaszolja a festészet, hogy őt, a természet édes leányát, aki a legnemesebb érzékszerv által munkálkodik, kirekesztették a szabad művészetek köréből.¹⁹ Igazságtalanul hagyátok ki a szabad művészetek közül, ti írók; mivel a festészet nemcsak a természet műveivel foglalkozik, hanem számtalan egyéb dologgal is, amelyeket a természet soha meg sem alkotott.

I. 24. A festő és a poéta vitájának összefoglalása

Arra a végkövetkeztetésre jutottunk, hogy a költészet leginkább a vakok, a festészet leginkább a süketek felfogóképességéhez illik, s így kimondjuk: a festészet annyival értékeesebb a költészetnél, amennyivel nemesebb érzéket szolgál, mint a költészet, a látás háromszor nemesebbnek bizonyul a másik három érzékhez képest. Mert ha választanunk kellene, inkább elvesztenénk a hallásunkat, a szaglásunkat és a tapintásunkat, csak nem a látás érzékét.

Mert aki elveszti a szeme világát, a mindenség látványát és szépségét veszti el; mintha élve temetnék a sírboltba, ahol még élnie és mozognia kell. Hát nem látod, hogy a szem az egész világ szépségét látja? Ő vezérli az asztrológiát; ő a kozmográfiát, ő minden emberi művészet tanácsadója és eligazítója, az embert a világ különböző tájaira viszi; a matematika fejedelme, a reá alapozott tudományok felettébb bizonyosak; a szem mérte meg a csillagok magasságát és nagyságát, a szem talált rá az elemekre s helyzetükre. Általa mondották meg előre a jövő dolgokat a csillagok futása segítségével; megteremtette az építészetet és a perspektívát, és végtére megalkotta az isteni festészetet. Ő, te legeslegkiválóbb minden Isten teremtette dolog felett! Minő magasztalás lenne képes nemességedet kifejezni? Milyen népek, milyen nyelvek lesznek majd azok, melyek kimerítően tudják megfogalmazni valódi működésedet?

A szem az emberi test ablaka, általa tekint a lélek a világ szépségére nagy gyönyörűséggel; az ő kedvéért tűri el a lélek az embertest börtönét, nélküle ez a börtön csupa gyötrelém. Általa találta fel az emberi igyekezet a tüzet, hogy a szem visszaszerezhesse azt, amitől a sötétség megfosztotta. Megművelt földekkel és gyönyörű kertekkel díszítette a természetet.

De minek is bocsátkozom ilyen fennkölt és hosszas értekezésbe; egyáltalán mi az, ami nem általa történik? A szem vezeti az embereket keletől nyugatig, fel találta a hajózást; és abban felülmúlja még a természetet is, hogy az egyszerű természeti teremtmények véges számúak, de a művek, melyeket a szem a kezeknek megalkotni parancsol, végtelenek, amit megmutat a festő, amikor állatok és növények, fák és vidékek végtelen sok formáját gondolja ki és ábrázolja.

I. 25. Miért kell a muzsikát a festészet húgocskájának neveznünk

A muzsikát csak a festészet húgának nevezhetjük, kiváltképp azért, mert a fülnek van alárendelve: ez pedig a szem után következő érzékszerv, és úgy alkot harmóniát, hogy összekapcsolja egyidejűleg létrejövő arányos részleteit, amelyek kényyszerűen születnek meg és halnak el egy vagy több összehangzó időegységben; ezek az időegységek veszik körül az egyes tagok arányosságát, amelyből a harmonia összetevődik, hasonlóan ahhoz, ahogyan az ábrázolt tagok körül futó vonalak egybefogják őket: s megszületik belőlük az emberi szépség.

De a festészet kiválóbb, és uralkodik a muzsika felett, nem hal el közvetlenül létrejötté után, mint a szerencsétlen sorsú zene; ellenkezőleg, jelen marad a létben: és élőnek látszik az, ami a valóságban csak sík. Ó, csodálatos tudomány, te őrzöd meg a halandók mulandó szépségét, benned tovább élnek, mint a természet műveiben, melyek szüntelenül változnak a futó idővel, s szükségszerűen az öregség felé haladnak. A festészet tudománya tehát úgy aránylik az isteni természethez, mint művei a természet műveihez; és ezért imádják.²⁰

I. 26. A muzsikos beszél a festővel

Azt állítja a muzsikos, hogy tudománya egyenrangú a festőével, mert a sok tagot olyan testté szervezi, amelynek egész gráciáját a hallgató annyi harmonikus ütemben figyelheti, ahány harmonikus időegységben születnek és elhalnak; és hogy a zene az ilyen időegységek által a reá figyelő testben lakozó lelket kedvesen elgyönyörködteti.

De válaszol a festő, és így szól: az emberi tagokból összeillesztett test a tetszést nem időbeli harmonikus ütemekben kelti, melyekben a szépségnek változnia kellene, újabb test alakzatát öltve; s nem is kell egymást váltó ütemek alatt megszületnie és elhalnia; hanem maradandóvá tesz sok-sok esztendőre, s olyan kiváló, hogy életben tartja az arányos tagoknak azt a harmóniáját, melyet a természet minden ereje sem képes megőrizni. Hány festmény őrzi ma is isteni szépségének képmását, kiknek természetes eredetijét az idő vagy a halál hamar elpusztította; de fenntartotta a festő műve, s méltóbban, mint mestere, a természet!²¹

I. 27. A festő fokozatokat ad a szeme előtt lévő tárgyoknak, a muzsikos is a fülébe jutó hangoknak

A szemünk előtt elhelyezkedő tárgyak szinte kéz a kézben, folyamatosan következnek, egyik a másik után; de majd megcsinálom én is a húsz-húsz rófnyi távolságra vonatkozó szabályt, amint a muzsikos is lépcsősort épít a hangok világában, habár ezek tulajdonképpen megszakítatlanul összefüggnek, és elnevezi

prímnek, szekundnak, tercnek, kvartnak és kvintnek, mindegyiket másként, a maga emelkedése és mélyülése szerint.

Azt mondd, te muzsikus, hogy a festészet csak mesterség, mert a kezünkkel gyakoroljuk? Hát ti is a szájatokkal kezdtek zenélni, ezzel az emberi szervvel – itt azonban ez sem az ízlelés szervének számít, amint a festő keze sem a tapintás érzékének, mindenesetre a szavak kevesebbet érnek, mint a tények; és te is, tudományok írója, nem a kezeddel másolod-e, ami elmédben van, éppúgy, miként a festő?

És arra, hogy a muzsika arányokból illeszkedik össze, azt felelem: a festészetben is megcsinálom ugyanezt, meglátod majd.

Ezek után jön a szobrászat kiváló művészete, de ehhez nem kell akkora szellemi kiválóság, kiváltképpen két fontos és nehéz dologban, amelyekben a festő a maga világából indul ki, amaz viszont a természet segítségére szorul, tudniillik a perspektívában, az árnyékban és fényben.²² A színeket sem utánozza, amelyek kedvéért a festő nem kíméli a fáradságot, hogy az árnyékok a fények illő társai legyenek.

A nemesebb érzékszervet rangosabb dolog elégíti ki. A festészet tehát, a látás szervének szolgálván, nemesebb a zenénél, mert ez csupán a hallásnak szolgál. Az a dolog nemesebb, amely tartósabb is; a zene nyomban megszűnik, amint megszületik, tehát kevesebbet ér a festménynél, amelyet üvegmázzal örökkévalóvá tehetünk.

A kiválóbb dologban többféle és nagyobb változatosságot lehet találni. Tehát a festészet előbbre való minden egyéb tevékenységnél, mert benne minden forma megtalálható, azok is, amelyek ott vannak a természetben, s azok is, amelyek nincsenek; sokkal magasztosabb és emelkedettebb a zenénél, mert az csak a hangot szolgálja.

Általa készülnek az istenek képmásai, körülöttük kialakul az istenek kultusza, s ennek a szolgáló muzsika az ékessége; a festészet megadja az embereknek szerelmük képét, általa megőrződik a szökevény szépség, melyet az idő és a természet vissza nem tarthat; megőrzi a híres emberek képmását is; és ha azt mondd: a zene, ha lejegyzik, örökké fennmarad, hát ezt tesszük mi is itt, ezzel az írással. Ha tehát helyt adtál a zenének a szabad művészetek között, fogadd oda a festészetet is, vagy zárd ki amazt is; ha pedig azzal állsz elő, hogy ezt tehetségtelenek is űzhetik: vannak ott is kontárok, akik nem értenek a muzsikához.

Ha kijelented: a mesterségeknél különb tudományok az elmében laknak, én csak azt mondom rá, hogy az elmében lakik a festészet is; a zene és a geometria a folytonos mennyiségek arányosságait szemléli, az aritmetika a nem folytonos mennyiségekéit; de a festészet nemcsak az összes folytonos mennyiséget vizsgálja, hanem a perspektívában az árnyékok és a fények távolsága arányainak minőségét is.

I. 28. A poéta, a festő és a muzsikus vitájának summája

Akkora a különbség a festő és a poéta között – ami a testi tárgyak megformálását illeti –, mint a széthasogatott és az ép testek között; mert a költő, ha valamely

tárgy szépségét vagy rútságát leírja, részletről részletre halad és időbe tagolva jelenít meg mindent, a festő viszont a teljes látványt egyszerre tárja eléd. Szavai-
val a poéta nem is tudja úgy megjeleníteni a részletekből egybekovácsozott egészet,
mint a festő, aki azzal az igazsággal terjeszti eléd, amely csak a természetben
lehetséges; a poéta ugyanabba a bajba kerül, mint a muzsikos, ki egymaga adja
elő a négy énekes számára komponált éneket, és először a kántust, aztán a tenort,
majd az altot, s végül a basszust énekli el; ebből nem születik meg a harmonikus
arányosságának az a bája, amely a harmonikus időegységben rejlik; és bizony
úgy jár el a poéta is, mint ha egy szép arcot részletről részletre mutatnának meg:
szépségének sohasem tudnál igazán örülni, mert ez a szépség csak az említett
összehangolt részletek isteni arányossága; és csupán az egyidejűségben találnak
egymásra az összekapcsolt részek isteni harmóniában – ez aztán azt, aki rápillant,
gyakran teljesen megfosztja korábbi szabadságától.

És a zene a maga édes dallamait harmonikus időmértékekben, különböző szóla-
mokból komponálja, de a költészetben nincs meg ez a harmonikus elrendezettség,
bár a költészet is a hallás útján jut a tudat székhelyébe, akárcsak a zene: a poéta
mégsem tudja leírni a zene harmóniáját, mivel képtelen egyszerre különböző dol-
gokat mondani; a festészet arányrendje viszont egyazon időben, különféle tagok-
ból tevődik össze: édes zengésüket mind teljességükben, mind részleteikben egy
pillanat alatt fel lehet fogni; általános egységüket, amelyben az összeszerkesztés
szándéka hat, s az egészt alkotó részleteiket, amelyben az összetevők szándékai
hatnak; és ezért marad a poéta, a testek alakítását tekintve, messze a festő mögött,
a láthatatlan dolgok tekintetében pedig messze a muzsikos mögött.

De ha a poéta más tudományok segítségét kéri, olyannak tűnhet, mint a vá-
sártéri szatócs, aki nála találékonyabb mesterek készítette árukkal jelenik meg;
mert ezt teszi a poéta, amikor mások tudományát veszi igénybe, mint például
a szónokét, a filozófusét, az asztrológusét, a kozmográfusét és hasonlókat;
hiszen e tudományok teljesen különböznek a költőtől. Űgynök ő, aki a külön-
böző feleket üzletkötésre hozza össze, és hiába keresed a poéta saját hivatását,
csak a sokféle tudományokból összelopkodott dolgok orgazdájára találsz; ezek-
ből hazug tákolmányt foltoz össze, vagy, ha becsületesebb nevet keresel: költött
kompozíciót. És a poéta éppen e szabad költés tekintetében állította magát
egyenlő fokra a festővel; de hát éppen ez a festészet leggyöngébb része.

(Értekezés a festészetéről [Trattato della pittura])

Jegyzetek

- 1 A traktátusban sokszor előforduló motívum. Vö. LEONARDO, *A festészetéről*, 7.
- 2 A festészet és a költészet összevetése egészen a klasszikus hagyományokig nyúlik vis-
sza. Vö. Szimonidész, in PLUTARKHOSZ, *De gloria Ath.* 3, 346 F és PLATÓN, *Állam*, X, 605 a,
magyar kiadás: *Platón összes művei*, Európa, Budapest, 1984, II, 678.

- 3 Arisztotelész a *De Animájában* olvashatjuk, hogy az öt érzék a „sensus communisba” továbbítja, amit érzékel a világból, amelyből ott születik ítélet. Vö. J. P. RICHTER, *The Literary Works of Leonardo da Vinci*, (1883), London, 2nd ed., I., London–New York–Toronto, 1939.
- 4 Hagyományos szimónidészi mondás (vö. PLUTARKHOSZ, *De gloria Ath.* 3), vagyis a festészet nem más, mint néma költészet. Leonardo érvelésében igen gyakran visszatérő motívum. A költészet vak festészet, a festészet viszont süket költészet. Mivel a festészet fogyatékosága alacsonyabb rendű, a festészet a művészetek hierarchiájában megelőzi a költészetet.
- 5 Utalás az *Isteni Színjátékra*. Leonardo Botticellivel, Michelangelóval és Bramantéval egyetemben sokat olvasta és magyarázta Dantét. Vö. Edmondo SOLMI, *Scritti vinciani, Le fonti dei manoscritti di Leonardo da Vinci e altri studi*, 132.
- 6 Vö. CICERO, *Tusc.* I, 46.
- 7 HORATIUS, *Ars poetica*, 180 skk.
- 8 A festészet örökkévalóságáról lásd még LEONARDO, *A festészetről*, 37.; ALBERTI, *A festészetről*, II, 25. *Antológia*, 143. oldal.
- 9 A történetet Alberti is idézi a festészetről szóló traktátusában (III. 53., *Antológia*, 187. oldal). Lukianosz Apellész festményét ismertető leírása lehetett az alapja Botticelli *A Rágalom* című allegorikus jelenetének is, mely valószínűleg korabeli eseményre utal. Vö. PANOPSKY, *Studies, i. m.*, 158, 100. jegyzet.
- 10 Vö. LEONARDO, *A festészetről*, 37., *A festő és a szobrász*.
- 11 DANTE, *Isteni Színjáték*, Pokol, XI, 105. „a művészetnek főszabálya: / természetet követni mint tanítvány, / s így a művészet Isten unokája”; Babits Mihály fordítása, *A világirodalom klasszikusai*, Európa, Budapest, 1957, 54.
- 12 Példázat a költészet és a festészet közötti különbségről. Lásd alább.
- 13 Leonardo traktátusának egyik legnagyobb ellentmondása, hogy végig magával az írással, költői eszközökkel próbálja alátámasztani elméletét, hogy ti. az írás művészete jóval alacsonyabb rangú, mint a festészet. Az okfejtés ironiája, hogy egyetlen eszköze, hogy ezt bebizonyítsa, maga az irodalom.
- 14 A rajz, Leonardo definíciója szerint, a festészet három része közül az egyik, amelyen „a dolog profilját és körvonalát értjük”.
- 15 Leonardo, nagyon szép allegóriájában, a festészetben rejlő istenséget állítja szembe a látás, ezáltal a festészet nélküli világgal. Így a festészet nélküli világ egy istentelen, magára hagyott, vak világ.
- 16 A történet pontos adatai nem ismeretesek. Leonardo egyik műve valószínűleg Lodovico il Morón keresztül jutott el Mátyás királyhoz. 1485-ben Lodovico egy Madonna-képet festetett Mátyásnak, hogy kedvezőbb mederbe terelje a diplomáciai tárgyalásokat. Valószínűleg Leonardo volt az a festő, aki megkapta a megbízást. Mátyás egyébként még Mantegnától, Filippo Lippitől, Berto Linaiuolitól, Pollaiuolótól is rendelt munkákat. Híres volt jó ízléséről és művészeti ismereteiről. Vö. BALOGH Jolán, *Mátyás király és a művészet*, Magvető Kiadó, Budapest, 1985, 277–278.
- 17 A festészet néma művészet.
- 18 Vö. Leonardo, *A festészetről*, 3.; *Antológia*, 152. oldal.
- 19 Martianus Capella volt az első, aki összeállította a hét szabad művészet (azaz az átadható tudományok: Grammatica, Retorica, Dialectica, Aritmetica, Geometria, Astronomia, Musica) listáját. Hugo de Saint Victor minden egyes szabad művészethez hozzárendelt egy mesterséget (artes mechanicae: Lanificium, Armatura, Navigatio, Agricultura, Venatio, Medicina, Theatrica). A művészetek különböző mesterségek kategóriába kerültek. Mivel a festészet szabad művészetek közti helyének nem nagyon volt hagyománya,